

סדר הלל

ערוך בידי
אליהוא שנון

בָּרוּךְ אַתָּה, יְיָ אֱלֹהֵינוּ, מֶלֶךְ הָעוֹלָם,
אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו, וְצִוָּנוּ לִקְרֹא אֶת הַהֵלֵל.

הֵלֵלוּ יְיָ |

הֵלֵלוּ עַבְדֵי יְהוָה	הֵלֵלוּ אֶת־שֵׁם יְהוָה:
יְהִי שֵׁם יְהוָה מְבֹרָךְ	מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:
מִמְזֶרֶח־שֶׁמֶשׁ עַד־מְבֹאֵו	מִהֵלֵל שֵׁם יְהוָה:
רָם עַל־כָּל־גּוֹיִם יְהוָה	עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ:
מִי כִּיהוָה אֱלֹהֵינוּ	הַמְּגַבִּיהִי לְשִׁבְתָּ:
הַמְּשַׁפִּילִי לְרָאוֹת	בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ:
מְקִימֵי מַעַרְךָ דָּל	מֵאֲשַׁפֶּת יָרִים אֲבִיוֹן:
לְהוֹשִׁיבֵי עַם־נְדִיבִים	עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ:
מוֹשִׁיבֵי עֶקְרַת הַפֶּת	אֶם־הַבָּנִים שְׂמִיחָה
	הֵלֵלוּ־יְיָ:

הללו-יה - שתי תיבות נפרדות או מוקפות, ובראשונה תמיד יש להדגיש את ה'ה', ולא כמו שנהוג אצל הנוצרים בשירתם, שמדגישים את ה'ל' השניה.

המגביהי, המשפילי, מקימי, להושיבי, מושיבי - כולם מלרע, וה'י' היא תוספת ספרותית.

מקימי מעפר דל - אין מדובר בעפר דל בכסף או בכל דבר אחר, אלא יש להפריד בין התיבות. ופירושו "מקים את הדל (העני) מן העפר.

בְּצִאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם	בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לְעֹז:
הֵיטָה יְהוּדָה לְקִדְּשׁוֹ	יִשְׂרָאֵל מִמְּשֻׁלוֹתָיו:
הֵיטָה רָאָה וַיִּנָּס	הֵיטָה יִסָּב לְאַחֹר:
הָהָרִים רָקְדוּ כְּאִילִים	גְּבָעוֹת כְּבָנִי־צֹאן:
מִה־לֶּךָ הָיָה כִּי תָנוּס	הֵיטָה תִסָּב לְאַחֹר:
הָהָרִים תִּרְקְדוּ כְּאִילִים	גְּבָעוֹת כְּבָנִי־צֹאן:
מִלִּפְנֵי אֲדוֹן חוֹלֵי אֶרֶץ	מִלִּפְנֵי אֱלֹהֵי יַעֲקֹב:
הַהֶפְכִי הַצּוֹר אֲגַם־מַיִם	חֲלָמִישׁ לְמַעֲיָנו־מַיִם:

הפרק כולו הקבלות, ובכל פסוק שתי הצלעות ענין אחד, אך לרוב יש פועל רק בצלע הראשונה: **היתה, רקדו, חולי, ההופכי**. לכן להבנת הצלע השניה יש לשים לב לפועל שחסר בה. לכן:

מלפני אדון - חולי ארץ - זאת הוראה לארץ ליראה את ה'.

מלפני - אלוה יעקב - אותה הוראה, אך בכינוי שונה לה: **אלוה יעקב** - ויש לקרוא "אלוה" ולהשמיע "ה" בסוף, כמו פתח גנובה בתיבה אפרוח.

בר"ח וששת ימי פסח האחרונים מדלגים:

לֹא לָנוּ יְהוָה לֹא לָנוּ	כִּי־לְשִׁמְךָ תֵּן כְּבוֹד
לְמַה יֹּאמְרוּ הַגּוֹיִם	וְאֱלֹהֵינוּ בְּשָׁמַיִם
וְעַל־חֲסִדְךָ עַל־אַמְתְּךָ:	עֲצִבֵּיהֶם כֶּסֶף וְזָהָב
אִיה־נָּא אֱלֹהֵיהֶם:	פֶּה־לָּהֶם וְלֹא יִדְבָּרוּ
כָּל אֲשֶׁר־חָפֵץ עָשָׂה:	אֲזַנִּים לָהֶם וְלֹא יִשְׁמְעוּ
מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם:	יָדֵיהֶם וְלֹא יִמְשֹׁן
עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ:	לֹא־יִהְיֶה בְּגִרוֹנָם:
אֶף לָהֶם וְלֹא יִרְחוּן:	כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשִׂיהֶם
רַגְלֵיהֶם וְלֹא יִהְלְכוּ	יִשְׂרָאֵל בְּטַח בִּיהוָה

כָּל אֲשֶׁר־בָּטַח בָּהֶם:	עֲזָרָם וּמַגִּנָּם הוּא:
יִשְׂרָאֵל בְּטַח בִּיהוָה	עֲזָרָם וּמַגִּנָּם הוּא:
בֵּית אֶהְרֹן בְּטַחוּ בִּיהוָה	עֲזָרָם וּמַגִּנָּם הוּא:
יִרְאֵי יְהוָה בְּטַחוּ בִּיהוָה	עֲזָרָם וּמַגִּנָּם הוּא:

ידיהם ולא ימיושון - זהו קיצור של "ידיים להם ולא ימיושון", על פי הפסוק שלפניו. וכן "רגליהם ולא יהלכון"

עזרם ומגנם הוא - יש לחבר את "עזרם" יחד עם "ומגנם", כי שניהם מתארים את ה', ולא רק "ומגנם".

ישראל... בית אהרן... יראי ה' - השלישיה הזאת קושרת את המזמור הזה עם המשך ההלל, כי שלושתם מופיעים עוד בפרקים הבאים, ואף באותו סדר.

מֶה־אֲשִׁיב לַיהוָה
 כּוֹס־יְשׁוּעוֹת אֲשֶׁא
 נִדְרֵי לַיהוָה אֲשֶׁלֶם
 יִקָּר בְּעֵינֵי יְהוָה
 אֲנִה יְהוָה כִּי־אֲנִי עֲבַדְךָ
 אֲנִי־עֲבַדְךָ בֶּן־אֲמָתְךָ
 לֶךְ־אֲזַבַּח זֶבַח תּוֹדָה
 נִדְרֵי לַיהוָה אֲשֶׁלֶם
 בַּחֲצֹרוֹת | בֵּית יְהוָה
 כָּל־תַּגְּמוּלוֹהִי עָלַי:
 וּבִשְׁם יְהוָה אֶקְרָא:
 נִגְדָה־צָא לְכָל־עַמּוֹ:
 הַמּוֹתָה לַחֲסִידָיו:
 פְּתַחַת לְמוֹסְרֵי:
 וּבִשְׁם יְהוָה אֶקְרָא:
 נִגְדָה־צָא לְכָל־עַמּוֹ:
 בְּתוֹכְכִי יְרוּשָׁלַם
 הַלְלוּ־יָהּ:

יְהוָה זָכְרָנוּ יִבְרַךְ
 יִבְרַךְ אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל
 יִבְרַךְ יִרְאֵי יְהוָה
 יִסֶּף יְהוָה עָלֵיכֶם
 בְּרוּכִים אַתֶּם לַיהוָה
 הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַיהוָה
 לֹא הִמָּתִים יְהַלְלוּ־יָהּ
 וְאֲנַחְנוּ | נִבְרַךְ יָהּ
 הַלְלוּ־יָהּ:
 יִבְרַךְ אֶת־בֵּית אֱהֱרָן:
 הַקְטָנִים עִם־הַגְּדֹלִים:
 עָלֵיכֶם וְעַל־בְּנֵיכֶם:
 עֲשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ:
 וְהָאָרֶץ נָתַן לִבְנֵי־אָדָם:
 וְלֹא כָל־יֶרֶדִי דוּמָה:
 מַעֲתָה וְעַד־עוֹלָם
 הַלְלוּ־יָהּ:

הכפלת כמה תיבות בפרק - **יברך, עליכם, שמים** - היא הכפלה ספרותית, וראה על הכפלה אחרת להלן על "אודך אודך".

יברך, נברך - מלרע, וכן **אנה, דלותי, שובי** בפרק הבא, לעומת התיבות **עליכי, למנוחיכי**, שהן נקראות מלעיל, והי' היא תוספת ספרותית.

ברי"ח ושעות ימי פסח האחרונים ומדלגים:

אֶהֱבֵתִי כִי־יִשְׁמַע | יְהוָה
 כִּי־הִטָּה אָזְנוֹ לִי
 אֶפְפוּנִי | חֶבְלֵי־מָוֶת
 צָרָה וִיגֹן אֶמְצֵא:
 וּבִשְׁם־יְהוָה אֶקְרָא
 חֲנוּן יְהוָה וְצַדִּיק
 שֹׁמֵר פִּתְאִים יְהוָה
 שׁוֹבֵי נַפְשֵׁי לְמִנוּחֵיכִי
 כִּי חִלַּצְתָּ נַפְשִׁי מִמָּוֶת
 אֶת־עֵינֵי מִן־דָּמְעָה
 אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי יְהוָה
 הָאֱמֻנָתִי כִּי אֲדַבֵּר
 אֲנִי אֶמְרָתִי בַּחֲפָז
 אֶת־קוֹלִי תַחֲנוּנִי:
 וּבִימֵי אֶקְרָא:
 וּמִצָּרֵי שְׂאוּל מִצָּאוּנִי
 אֲנִה יְהוָה מִלְטָה נַפְשִׁי:
 וְאֵלֵהִינוּ מֵרַחֵם:
 דְּלֹתִי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ:
 כִּי־יְהוָה גָּמַל עָלַיִכִּי:
 אֶת־רַגְלִי מִדָּחִי:
 בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים:
 אֲנִי עֲנִיתִי מְאֹד:
 כָּל־הָאָדָם כֶּזֶב:

ובשם ה' אקרא - פירושו "אקרא בשם ה'" מבהיר את הצורך לחבר את התיבות "ובשם ה'".
 בדומה:
נדרי לה' אשלם - יש לחבר "לה' אשלם", כי זאת ההדגשה, שאין לנו ענין בנדר לאדם, אלא דוקא לה'.

כמו במזמורים הקודמים יש תוספת ספרותית, אך הפעם גם האות ה': **תגמולוהי, המותה, בתוככי**. וכולן נקראות מלעיל.

אנה - כמו אנא ומלרע.
פתחת - מלעיל.

הַלְלוּ אֶת־יְהוָה כָּל־גּוֹיִם
 כִּי גָבַר עָלֵינוּ | חֲסִדּוֹ
 הַלְלוּ־יָהּ:
 שְׂבַחוּהוּ כָל־הָאֱמֻנִים:
 וְאֶמֶת־יְהוָה לְעוֹלָם

הוֹדּוּ לַיהוָה כִּי־טוֹב
 יֹאמְרוּ־נָא יִשְׂרָאֵל
 יֹאמְרוּ־נָא בֵּית־אֱהֱרָן
 יֹאמְרוּ־נָא יִרְאֵי יְהוָה
 כִּי לְעוֹלָם חֲסִדּוֹ:
 כִּי לְעוֹלָם חֲסִדּוֹ:
 כִּי לְעוֹלָם חֲסִדּוֹ:
 כִּי לְעוֹלָם חֲסִדּוֹ:

בפרקי התלמוד 'ערבי פסחים' ו'לולב הגזול' דנים במנהג קריאת ארבעה פסוקים בציבור בתחלת מזמור קיח, ומציינים כי הקהל עונה אחרי החזן 'ראשי פרקים'. אך קשה לדעת איך בדיוק ענו אותם. הגיעו אלינו לפחות ארבעה מנהגים:

- א' על פי תוספות: אחרי כל פסוק הקהל עונה רק 'הודו'.
ב' הקהל עונה בדיוק כמו החזן (בעיקר אצל עדות המזרח).
ג' הקהל והחזן שרים יחדיו את כל הפסוקים בלי חזרה.
ד' החזן קורא חצי פסוק והקהל עונה 'כי לעולם חסדו'.

נראה לי כי כל המנהגים האלה עונים על דרישת הגמרא, כי הרי הגדרת 'עניית ראשי פרקים' איננה ברורה, וניתן לפרש 'ענייה' כאמירה יחד עם החזן או אחריו, והרי 'ראשי פרקים' יתכן שהם ראשי פסוקים או ראש כל המזמור, שהוא 'הודו'.

אבל אינני מקבל בהגדרת הגמרא 'מנהג' ששמעתי שכל הקהל שר יחד עם החזן את כל הפסוקים וגם כולם 'עונים' גם 'הודו' אחרי כל פסוק. יש בכך סירוס דברי הגמרא ואולי יש בו ריח חומרה יתרה שאיננה אלא קלקול.

ועוד, בענין הנענוע בסוכות, מנהג אשכנז שהקהל מנענע בפסוק 'הודו' ארבע פעמים, לעומת מנהג ספרד שמנענעים רק פעם או פעמיים, כי הרי אינם חוזרים על אותו פסוק, אלא חוזרים על הפסוק של החזן.

הודו - מלרע, לעומת **יאמר**, **יאמרו** ששתיהן נקראות מלעיל.

מִן־הַמִּצָּר קָרָאתִי יְהוָה
יְהוָה לִי לֹא אֵירָא
יְהוָה לִי בַעֲזָרִי
טוֹב לְחַסּוֹת בִּיהוָה
טוֹב לְחַסּוֹת בִּיהוָה
כָּל־גּוֹיִם סָבְבוּנִי
סָבּוּנִי גַם־סָבְבוּנִי
סָבּוּנִי כְּבוֹרִים
בְּשֵׁם יְהוָה כִּי אֲמִילָם:
דַּחַה דַּחִיתָנִי לְנֶפֶל

עָנֵנִי בְּמִרְחַב יְהוָה
מִה־יַּעֲשֶׂה לִי אָדָם:
וְאֲנִי אֶרְאֶה בְּשֹׁנְאֵי:
מִבְּטָח בָּאָדָם:
מִבְּטָח בְּנִדְיָכִים:
בְּשֵׁם יְהוָה כִּי אֲמִילָם:
בְּשֵׁם יְהוָה כִּי אֲמִילָם:
דַּעֲכוּ כָּאֵשׁ קוֹצִים
וְיִהְיֶה עֲזָרָנִי:

עָזִי וְזִמְרַת יְהוָה
קוֹל | רָנָה וַיִּשׁוּעָה
יְמִין יְהוָה עָשָׂה חֵיל:
יְמִין יְהוָה רִוְמָמָה
לֹא־אֲמוֹת כִּי־אֶחֱיָה
יִסֹּר יִסְרָנִי יְהוָה
פֶּתַח־לִי שַׁעַר־צֶדֶק
זֶה־הַשַּׁעַר לַיהוָה
וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה:
בְּאַהֲלֵי צַדִּיקִים
יְמִין יְהוָה עָשָׂה חֵיל:
וְאַסְפֹּר מַעֲשֵׂי יְהוָה:
וְלַמּוֹת לֹא נִתְּנָנִי:
אֲבֹא־בָם אוֹדָה יְהוָה:
צַדִּיקִים יִבְאוּ בּוֹ:

עשה חיל - שתי התיבות מלעיל.
שערי, אבא - שתיהן מוקפות, ונקראות מלעיל.

אוֹדֶךָ כִּי עָנִיתָנִי
אָבֹן מֵאִסוּ הַבּוֹנִים
מֵאֵת יְהוָה הִיֵּתָה זֹאת
זֶה־הַיּוֹם עָשָׂה יְהוָה
אֲנֹא יְהוָה הוֹשִׁיעָה נָא
וַתְּהִי־לִי לִישׁוּעָה:
הִיֵּתָה לְרֹאשׁ פְּנֵה:
הִיא נִפְלְאָת בְּעֵינֵינוּ:
נִגִּילָה וְנִשְׂמַחָה בּוֹ:
אֲנֹא יְהוָה הַצְּלִיחָה נָא:

אודך אודך - מנגינה אחת לפחות גורמת לחזרה על התיבה 'אודך', והרי כבר אמרו (מגלה ד ט) 'האומר מודים מודים משתקים אותו', כי נראה כמודה לשתי רשויות. אבל בתפארת ישראל [בועז] (ברכות ה ג) אומר כי אין בכך כלום באמירת מזמורים כאשר המנגינה גוררת חזרה על התיבות, כאילו ידע המחבר שעתידים לחלוק על השימוש במנגינה זאת, והקדים תרופה למכה: **ודרך שיר אפילו בצבור מותר, וכהלל וכו'**. אף ראייה נוספת שמותר לחזור על המילים בהלל, וראה לעיל על המילים: 'ה' זכרנו יברך, יברך את בית ישראל...'; 'יוסף ה' עליכם, עליכם ועל בניכם', 'השמים שמים לה'. וברור כי דוד המלך לא עשה אלא למען משקל הפסוק ולמען השירה.

הושיעה נא - בספרי תנ"ך שהוגהו על פי מנחת ש"ץ, מצוי שהתיבה 'הושיעה' מסומנת מלעיל, לעומת 'הצליחה' מלרע. אך בכתבי-היד העתיקים, ובפרט בכתר ארם-צובה, שתי התיבות מלרע. הסבר מפורט לשגיאת התנ"כים האחרים מובא על ידי הרב ברויאר בספרו 'כתר ארם-צובה והנוסח המקובל', אבל לא נוכל להעתיק את כל דבריו פה.

בְּרוּךְ הַבּא בְּשֵׁם יְהוָה	בְּרַכְנוֹכֶם מִבֵּית יְהוָה:
אֵל יְהוָה וַיֵּאָר לָנוּ	
אֲסֻרוֹתַי בְּעֵבְתֵי	עַד־קִרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ:
אֱלֹהֵי אֲתָה וְאוֹדֶךָ	אֱלֹהֵי אֲרוֹמְכָךְ:
הוֹדוּ לַיהוָה כִּי־טוֹב	כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ:

יְהַלְלוּךָ, יְיָ אֱלֹהֵינוּ, כָּל־מַעֲשֶׂיךָ,
וְחֲסִידֶיךָ צְדִיקִים עוֹשֵׂי רְצוֹנְךָ, וְכָל־עַמֶּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל
בְּרִנָּה יוֹדוּ וַיְבָרְכוּ וַיִּשְׁבְּחוּ וַיִּפָּאֲרוּ וִירוֹמְמוּ
וַיַּעֲרִיצוּ וַיְקַדִּישׁוּ וַיְמַלִּיכוּ אֶת־שִׁמְךָ מִלְּכָנוּ,
כִּי לָךְ טוֹב לְהוֹדוֹת, וּלְשִׁמְךָ נֶאֱדָה לְזַמֵּר,
כִּי מַעֲוֹלָם עַד־עוֹלָם אֲתָה אֵל.
בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ, מֶלֶךְ מְהֻלָּל בַּתְּשַׁבְּחוֹת.

אוֹדֶךָ, אֲרוֹמְכָךְ - בִּשְׁתֵּי הַתִּיבּוֹת ה'ך' הַסּוּפִית דְּגוּשָׁה.

כָּל מַעֲשֶׂיךָ - יֵשׁ גֵּרֶסָה "עַל כָּל מַעֲשֶׂיךָ", אֲךָ נִרְאָה לִי כִי חֲסִרוּנָה שֶׁאֵין מִצִּיּוּנִים מִי הַמַּהֲלָלִים, וְהֵרִי אֲנַחְנוּ מִקְבָּשִׁים שֶׁכָּל מַעֲשֵׂי ה' יְהַלְלוּהוּ.

כִּי מַעֲוֹלָם עַד עוֹלָם - הַתִּיבָה 'עַד' לֹא וּו הַחִיבּוּר, כִּי הוּא מוֹבָא מִמִּזְמוֹר צ פִּסּוּק ב. (לְעוֹמֶת מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם ב'נִשְׁמַת' שְׁמוּבָא מִמִּזְמוֹר קוּ מַח.).

מֶלֶךְ - מַהוֹלָל בַּתְּשַׁבְּחוֹת - יֵשׁ לַחֲבֵר 'מַהוֹלָל בַּתְּשַׁבְּחוֹת', וְלֹא 'מֶלֶךְ מַהוֹלָל'.